

značenje. Ili je trebalo fraze i idiome donositi u istoj semantičkoj skupini uz pripadna značenja, ili, ako se donose posebno, poredati ih po već datim značenjima.

Da rezimiramo: uz pozitivne strane iznio sam i prilično prigovora obrađivačima ZRj-a, što sam ih temeljio na kratkoj praktičnoj upotrebi. Potanjom analizom i duljom upotrebom toga rječnika otkrit će se, dakako, još mnoge i pozitivne i negativne njegove strane. Uz relativno malen broj (osobito stručnih) suradnika, te uz kratko vrijeme, koje su obrađivači, zaposleni drugim poslovima, posvetili isključivo rječniku, nije se ni moglo očekivati savršeno djelo. I ovolik mar obrađivača, kolik je već pokazan, vrijedan je svake hvale, imamo li na umu, kako su dobri rječnici u svijetu velika rijetkost i kako se za njihovu izradu hoće mnogo i mnogo godina strpljiva i mukotrpna sitnozlatarskog rada, uza sva potrebna znanja i jezična umještva tih »jadnih nadničara«, kako Johnson naziva leksikografe. Uza sve spomenute nedostatke u tako opširnu djelu, mnogo je i postignuto, te je ovaj rječnik bogatiji informacijama, moderniji i upotrebljiviji nego svi dosadašnji naši englesko-hrvatski rječnici. Pišući ovu recenziju mislio sam na Johnsonove riječi: »Svi ovi propusti, makar kako česti bili, dopuštaju ispriku i obranu. Mnogo pokušati uvijek je pohvalno, makar smioni pothvat bio iznad snage, koja ga se latila. Ne doći na cilj svojstveno je svakome, tko ima bujnu maštu i čije su namjere dalekosežne.«

GOVORNE VJEŽBE NA AKADEMIJI ZA KAZALIŠNU UMJETNOST

(Svršetak)

Mila Turić

Ovdje treba istaći i naglasiti, da se stupanj rezonantnosti čovječjega glasa i sama snaga glasa mogu postići u mogućnostima anatomije govornog aparata; da rezonanca ovisi o podešavanju rezonantnog prostora, te o vještini respiracije i o kapacitetu pluća. Pa i sam raspon glasa možemo vježbom proširiti, dok registar, prema najnovijoj teoriji (Husson), ovisi o inerciji glasnica i ni o čem drugom.

Da svaki vokal i konsonant, izolirano izgovoren, ima stalno mjesto i način artikulacije, znamo na temelju fizioloških ispitivanja. No glas, uključen u riječ, može izmijeniti svoju artikulaciju, i to pod utjecajem artikulacije susjednih glasova. On se može približiti njihovu mjestu artikulacije, a da ne promijeni svoju prirodu. Kao ilustracija artikulacionih problema, na koje nailazimo kod vježbanja govora, poslužiti će neki primjeri. Okluziv *k* ima dorsalnu artikulaciju s velarima *o*, *u*, a u kombinaciji s prednjim vokalima (*e*, *i*) ima prednju artikulaciju. Palatalni poluvokal *j* označava

artikulaciona mlitavost, pa se njegov slabi šum formira (više od drugih konsonanata) prema susjednim glasovima. Između prednjih vokala gotovo se i ne čuje, pa uslijed nemarne artikulacije postoji mogućnost, da u govoru bude preskočen. Utjecaj artikulacije susjednih glasova ne smije biti tolik, da bi se priroda glasa imalo promijenila ili čak izopačila. Afrikate č, ć bitno se razlikuju mjestom i načinom artikulacije, ali ih pogrešna govorna praksa često izjednačuje, pa se neka razlika uopće ne zamjećuje.

Sistem vokala našega književnog jezika vrlo je jednostavan u poredbi sa sistemom vokala drugih jezika. U govor nevješta govornika uvlače se, međutim, nečistoće, bilo zbog nemarne, kadikad afektirane artikulacije, bilo zbog dijalektalnih utjecaja.

Pojava podvostručenja vokala ili konsonanata između susjednih riječi unosi u smisao nejasnoće. »Završena je misija«, čujemo kadšto s našega radija umjesto »Završena je emisija«. Podvostručenje vokala i konsonanata između riječi možemo tretirati kao diftongiziranje, gdje su dijelovi jednaki, pa se njihovo raširivanje provodi tako, da u spajanju slogova jedan pripada prvom slogu, a drugi drugom, te da između njih ne nastaje hijat.

Za preciznost i čistoću artikulacije važni su dijelovi govornog aparata: prsten muskulature oko usta, jezik i donja vilica. Ovi su dijelovi često zbog nedovoljnog ulaganja govorne energije lijeni, pa popraviti pogreške nepravilne artikulacije i dati govoru zvučnost možemo samo *svijesnom kontrolom* nad radnim procesom našega govornog trakta.

U izgovorenim skupinama ne »nosi« uvijek pojedina riječ, bez obzira na funkciju, svoju samostalnost. Riječi, koje je gramatika rastavila u pismu, vežu se po misaonim odnosima u manje ili veće govorne skupine, t. zv. sintagme. Stoga nepismena lica i pišu, kako se u životu govori. »Drago moje pišitemi od onoga lista što ste primili na Majkubožju prosim pišitemi jestelivi zaistinu bolesnootrovni kak je meni Kovačev Blaž rekel jer već tretji put pišem pa se bojim dastevi u gradu zdrugima u ljubavi . . .« (Krlježa u zbirci *Hrvatski bog Mars*, Bitka kod Bistrice Lesne).

Sintagma je ustvari artikulaciono-akustički povezana misaona cjelina, koja od gramatičkih interpunkcija ne mora uzimati u obzir zarez. U pismu rastavljamo zarezom adverbijalnu, relativnu rečenicu i t. d. Primjer modalne rečenice: »Kao što se ognjem kuša zlato, tako se na mucu poznaju junaci.« Relativna: »Svatko povjeruje vrlo lako u ono, čega se boji, ili u ono, što želi« (La Fontaine). Koliko je pogrešna, toliko je i uobičajena praksa, da se pod utjecajem pismenoga znaka, čitajući ili govoreći naizust tekst, učini kod zareza zastoj u govoru, da se glas pred njim podigne, da se riječ pred zarezom šablonski »zapjeva«, ma da ona s riječima iza ove interpunkcije čini sintagmu, u kojoj pretjeranom povišenju tona ni prekidu govora nema mjesta. U svakidašnjem životu, govoreći svoju misao mi

pred zavisnom rečenicom ne »zapjevavamo«, pa i ne zastajemo, ako to slijedu misli ne odgovara. Zakon artikulacione povezanosti pojedinih dijelova govora i melodična ujednačenost pojedinih skupina ne prenosi se automatski iz svakidašnjeg govora u govor pisanog teksta. Da umjetnički govor bude normalan i prirodan, nužno je tu praksu svakidašnjega govora vježbom uspostaviti.

Prekide ili, bolje rekavši, razne vrste rastavljanja i spajanja pojedinih sintagma i govornih perioda određuje stupanj međusobnih misaonih odnosa. Ako se početak primakne suviše prethodnom svršetku, bilo kod sintagma, bilo kod perioda, prijete opasnost da se smisao zamuti. Razmaknu li se oni preko mjere, razbije se slijed misli, jer pravi osjećaj mjere za spajanje i rastavljanje u govoru diktiraju odnosi pojedinih misaonih cjelina. Kod govornog »starta« svake misaone cjeline umjetničkog teksta u našoj je svijesti, ako nam je jasno, što želimo kazati, i početna intonacija, i razvojna linija kadence, i završna intonacija. »Općenito uzevši tonske visine i nizine nisu u govoru nikada same sebi svrhom, već služe kao sredstvo uvjetovano naravi našeg govornog aparata za oblikovanje i raščlanjivanje smisaonih elemenata danih govornih nizova. Specifična ljestvica tih tonskih diferencijacija uvijek je posve određena tom njihovom sadržajnom funkcijom. Imamo na pr. tipične visinske kvalitete početka nekog govornog niza, zatim isto tako tipičnu tonsku liniju za kretanje smisla prema nekom značajnijem sadržajnom čvorištu, pa konačno i tipično tonske pojave, koje naznačuju svršetak takva niza. Ta pojava postaje još značajnija time, što imademo raznih govornih početaka i svršetaka. Ima početaka u pravom smislu te riječi, pa, nazovimo ih tako, nekih polupočetaka, t. j. početaka, koji se pojavljuju kao istaknuti nastavci smisaonog niza poslije nekih posve konačnih svršetaka« (B. Gavella, pogovor zbirci pjesama »Novija hrvatska poezija). Bez obzira na kvalitetu artikulacije, slušalac, kojem je sadržaj govora nepoznat, smisao govorena teksta ne može percipirati, ako se tempo govora ne poklapa s mogućnostima tempa percepcije. Ni na koji način nije percepcija novog sadržaja tako brza, kao što mogu biti brzi pokreti govornog aparata. Promjene tempa u govoru mijenjaju se prema smislu i nužno je, da se ravnaju prema mogućnostima percepcije, vodeći računa o granicama razumljivosti.

Ovi heksametri poslužiti će za govornu analizu na osnovu sadržaja:

1. [On se | u duši svojoj | tad dosjeti | i rekne njima:]
2. [Zdravo, o poslanici, | o glasnici Zeusa | i ljudi!]
3. [Dodite, | vi mi krivi nijeste, | već Agamemnon,
4. Koji djevojke radi Briseide | šalje vas | k meni.]
5. [Nego Zeusovo čedo, | o Patroklo, | deder izvedi
6. Djevojku | pa im je daj,] [a oni nek' budu svjedoci |

7. I pred ljudima smrtnim | i blaženim bozima svima |
8. I pred neljupkim kraljem], — kad jednoć | nastane nužda, |
9. Da bi od drugih | ja odvratio | sramotnu propast.]
10. [U svom opakom | kralj Agamemnon | mahnita | srcu,]
11. [On ni u prošlost | ne zna da pogleda | ni u budućnost,]
12. Da mu se kod lađa | bore Ahajci čitavi, | zdravi.]

(Homer, Ilijada, I. pjevanje, preveo i protumačio Tomo Maretić, pregledao i priredio Stjepan Ivšić, Zagreb, 1948.)

Zagrade u navedenim stihovima označuju disanje kroz nos, a vodoravna crta u osmom stihu disanje kroz usta. Okomite crte dijele »sintagme.«

Problem podvostručenja vokala i konsonanata nalazimo u prvom, drugom i petom stihu, između šestog i sedmog, u devetom i jedanaestom stihu.

Dvotočka na kraju prvoga stiha najavljuje citat, čime je uvjetovana »melodičnost« stiha, koja je intonirana očekivanjem direktnog govora, pa prema tome prvi stih nema završne intonacije.

Drugim stihom se izriče pozdrav. Kao što imade mnogobrojnih govornih tipova za izricanje želje, pitanja, zapovijedi, sumnje, grožnje i t. d., tako govorna potreba pozdrava ima svoj »melodički« korelat, koji je vrlo elastičan, tako da se može prilagoditi svim prilikama, u kojima se javlja potreba pozdrava. Dozivanje, kojim počinje treći stih, predstavlja istu pojavu. Novi govorni period u trećem stihu započinje: »vi ni krivi niste...«. Iza antecedensa relativne zamjenice nema, unatoč zarezu, rastavljanja u govoru. Briseida je za slušaoca neobično ime, za razliku od ostalih imena, koja se u govoru ponavljaju, pa je za razumljivost toga imena važan što precizniji izgovor. Time nije rečeno, da u artikulaciji smije doći do pretjerivanja. U tome se i sastoji vještina, da se izraz lica, zbog artikulacije, ne promijeni, ne izobliča, a govor da bude precizan!

Peti, šesti, sedmi, osmi i deveti stih sadržavaju kompaktnu govornomisaonu cjelinu. U tih se pet heksametara u melodiju konstatacije »... izvedi djevojku, pa im je daj, a oni nek' budu svjedoci, kad jednoć nastane nužda...« ima uklopiti melodija nabranjanja. »I pred ljudima smrtnim i blaženim bozima svima i pred neljupkim kraljem«, i to tako, da se melodija konstatacije ne raspadne, t. j. da ostane shvatljiva njezina povezanost, da se osjeti funkcija svih smisaonih dijelova, koji u tu govornu vezu ulaze kao članovi. Zbog toga je potrebna organizacija govorne energije, koja će svojim rasporedajem odgovarati raspodjeli govorne zadaće.

Kao što kod svake funkcije postoji podređivanje po vrijednosti i važnosti prema svrsi, kojoj ona u danom momentu služi, tako je i kod govora, što bi likovno odgovaralo raspoređivanju svijetla i sjene.

U desetom je stihu odijeljen atribut od imenice: »U svom opakom srcu« sa »kralj Agamemnon mahnita«. Budući da se osim slučaja opo-

zicije atribut tonski od svoje imenice ne rastavlja, kao što se tako ni ime ne rastavlja od prezimena, to je nužno, da se početak stiha tonski izjednači sa svršetkom, pa nam deseti stih daje opet novu kadencu.

Za živi govor misli gramatička nam analiza ne daje upute, premda nam u shvaćanju smisla može pomoći. Problem zamršenih odnosa govornih dijelova formulira Gavella ovako: »Svako raščlanjivanje govornih nizova ne smije se zadovoljiti pukom gramatičkom analizom, nego mora nastojati da pronade onu živu liniju, kojom se kreće govorna intencija, koja i u običnom životu u sebi spaja unakrsne nizove, već prema danoj situaciji lica, koje govori, i njegova intimnog odnosa prema izrečenom sadržaju, te unosi u tu liniju sasvim specifično isticanje ili zanemarivanje pojedinih govornih elemenata.« Stanislavski piše u svom »Sistemu«: (Beograd, 1945., s ruskog preveo Milan Đoković): »Glumac mora sve učiti iz početka: kako se hoda, kako se govori i t. d.« I zaista, kad pogledamo oko sebe, kako je mali broj ljudi, koji se skladno kreću i hodaju, unatoč tome naoko jednostavnom radu tijela, i poredimo to sa složenošću funkcije govora, vidjet ćemo, koliko nastojanja i napora iziskuje rad na usavršavanju govora.

O PISANJU STRANIH IMENA

Dalibor Brozović

Već sam se nekoliko puta osvrtao na pisanje stranih imena¹ i ne mislim opet o tom veoma jasnom pitanju pisati — ono je uostalom u načelu dobro riješeno u nacrtu novog pravopisa. Ne znamo još doduše, kako će to izgledati u praksi, zasad vidimo samo, da su zagrebačke novine počele donositi u zagradama izgovor već sada, dok još novi pravopis nije ni gotov ni obvezatan, a beogradske ne donose u zagradama izvornog pisanja, niti kada se tiskaju latinicom. Uostalom — ni zagrebačka »Borba« ne smatra još, da bi morala bar tako postupati.

Ne mislim dakle pisati o pisanju stranih imena; namjeravam samo ispraviti ili nadopuniti različite tvrdnje iz članka »Audiatur et altera pars« u Jeziku VI/4, str. 116.—24. Pisac Fran Tućan apostrofirao je prof. Hamma i mene, pa nakon odgovora prof. Hamma u 5. prošlogodišnjem broju dodajem i ja nekoliko redaka po redosljedu Tućanova izlaganja.

1. F. T. mi zamjera, što sam iznio, kako je Isidora Sekulić ime otočja *Tristan da Cunha* krivo transkribirala *Tristan da Kunha*. On dodaje, da je izgovor *da Kunja*, koji sam ja tražio, *portugalski* izgovor za ime tog

¹ Više puta u člancima o pravopisu, objavljenima u raznim časopisima i novinama, a dvaput sam pisao i samo o tome problemu (Vjesnik 16. X. 1952. i Vjesnik u srijedu 6. X. 1954).